



« گوشه های فاخر در فضاهای دانشگاهی »

تهیه و تنظیم:

معاونت اداری، مالی و مدیریت منابع

اداره کل نظارت بر طرح های عمرانی

شهریور ماه ۹۶

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فهرست

۷	مقدمه
۹	بخش اول: مطالعات توجیهی طرح
۱۰	۱-۱- بیان مسئله
۱۱	۲-۱- هدف
۱۲	۳-۱- مفهوم هویت در معماری
۱۲	۴-۱- عوامل هویت بخش در فضاهای دانشگاهی
۱۲	۱-۴-۱- اشخاص برجسته علمی - دانشگاهی (مفاخر دانشگاهی)
۱۵	۲-۴-۱- مکان رویدادها
۱۸	۳-۴-۱- دستاوردهای پژوهشی ویژه
۱۹	۴-۴-۱- محیط مصنوع
۲۲	۵-۱- چارچوب طراحی و شیوه های بیانی
۲۲	۱-۵-۱- تندیس
۲۳	۲-۵-۱- موزه های دانشگاهی
۲۴	۳-۵-۱- پلاک
۲۵	۴-۵-۱- طراحی فضای نمادین
۲۷	بخش دوم: نمونه های موردی
۲۸	۱-۲- نمونه های جهانی
۴۲	۲-۲- نمونه های داخلی
۴۴	۳-۲- سایر نمونه ها
۴۹	جمع بندی:
۴۹	منابع:

مقدمه

در سالهای اخیر شاهد رشد روزافزون جمعیت دانشجویی کشور بوده‌ایم. این آمار حاکی از رشد تعداد رشته‌های دانشگاهی و همچنین افزایش تعداد مراکز آموزش عالی بوده است. این در حالی است که عرصه‌های کالبدی و فضایی این مراکز، به این نسبت رشد نکرده است. با توجه به اهمیت فضاها و مراکز دانشگاهی و پژوهشی به عنوان مغز متفکر کشور و نیاز به گسترش کمی و کیفی آن‌ها و رویکردهای جدید معماری و شهرسازی جهت انسانی‌تر کردن فضاها و نیاز به نگاه راهبردی‌تر به کیفیت آن و با نگاه به گسترش‌های اخیر در سطوح فضاهای دانشگاهی که ناچار به قربانی کردن کیفیت‌ها در مقابل کمیت بوده است، اداره کل نظارت بر طرح‌های عمرانی را بر آن داشت تا پس از معرفی «دانشگاه‌های سبز» و فراهم آوردن امکانات و مشوقات جهت کاهش میزان مصرف انرژی در مراکز آموزش عالی و دانشگاه‌ها که با همکاری سازمان برنامه و بودجه صورت پذیرفت، اقدام جدیدی را تحت عنوان «گوشه‌های فاخر در فضاهای دانشگاهی» را به پیشنهاد معاونت امور علمی و فرهنگی سازمان محترم برنامه و بودجه آغاز کند تا با بررسی اقدامات جدید دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی در جهان، موجبات آشنایی مراکز آموزش عالی تازه تاسیس را با این فرآیند که تحت عنوان خلق مکان در دنیا شهرت دارد را فراهم آورد.

مجموعه حاضر در راستای تبیین اهداف و راهبردهای شناسایی و اجرای طرح «گوشه‌های فاخر» تهیه و تنظیم شده، همراه با شیوه‌نامه اجرایی «شناسایی، طراحی و ایجاد گوشه‌های فاخر در فضاهای دانشگاهی» به دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی ابلاغ می‌گردد.

بخش اول: مطالعات توجیهی طرح



۱-۱- بیان مسئله

فضاهای آموزشی یکی از حوزه های معماری محیطی است که نقش عمده ای را در پرورش یک جامعه ایفا می نمایند. بازخوردهای دریافتی فراگیران از محیط های آموزشی، مدرسان، همسالان و فیزیک وسائل، همگی اثر بسیار گسترده و پایداری بر رفتارها و شخصیت فراگیران دارد. دانشجویان به محیطی شور انگیز و مشوق نیاز دارند که انگیزه لازم را برای ارائه بهترین تلاش در آنان ایجاد کند. در حالی که محیط های بی روح و کسل کننده و یکنواخت مانع رشد افراد است.

گوشه های فاخر به معنای فضاهای هویت بخش است. باید بتوان سابقه چند هزار ساله تاریخی- فرهنگی و هویت غنی ایرانی را در مکان های دانشگاهی به دانشجویان جوان کشور منتقل نمود. دانشگاه ها می بایست گوشه هایی فاخر داشته باشند، گوشه هایی که از حضور در آن دانشجو و استاد لذت برده و یادآور تاریخ و فرهنگ و رویدادهای مهم در آن مکان باشد. در ارتباط با موضوع هویت در ساخت و ساز فضاهای دانشگاهی اصطلاحی به نام زندگی در پردیس (Campus life) وجود دارد. امروزه در دانشگاه های ما شیوه کار استاد به گونه ای است که انتظار می رود که به دانشگاه بیاید و بعد از اتمام مدت تدریس به خانه برگردد. اما در تعدادی از دانشگاه ها این نگاه تغییر کرده است. دانشگاه خوب و نسل دوم دانشگاهی است که در آن امکان حضور و انجام پژوهش در تمامی ساعات شبانه روز برای دانشجو وجود داشته باشد. دانشگاهی که در آن بعد از ساعت ۸ شب دانشجویان تحصیلات تکمیلی با چراغ های روشن در آزمایشگاه ها مشغول کار باشند. دانشجو کارمند نیست و حداقل فعالیت برای دانشجوی تحصیلات تکمیلی ۱۲ ساعت در روز است. انگیزه ها و جاذبه هایی می بایست دانشجو را به حضور در فضای علم و دانش تشویق کند. از این رو نیاز به امکانات و کیفیت های فضایی مناسب احساس می شود. دانشجو بیشتر عمر خود را در دانشگاه صرف می کند. طراحان فضای دانشگاهی می توانند این کیفیت را به وجود آورند تا استاد و دانشجو علاقه به حضور هر چه بیشتر در فضای پژوهشی و علمی داشته باشند. آیا دانشجو را بایستی با فشار (برای مثال اجبار ساعت حضور و کارت زنی برای دانشجویان دکترا) در دانشگاه نگاه داریم یا محیط دانشگاه بایستی به گونه ای باشد که دانشجو همواره با طیب خاطر در محیط کار خود بماند و به اصطلاح لازم باشد که او را با فشار از دانشگاه خارج کنیم.

در طراحی فضاهای باز دانشگاهی چه باید کرد که استاد و دانشجو وقت بیشتری را در فضای باز و طبیعی صرف کنند و نه در ساختمان های سیمانی؟ در این خصوص باز به دلیل

مسائل اقتصادی و نیز در پاره ای موارد اقتضاعات مدیریتی، طراحی محوطه به امری تشریفاتی و تنها جهت ساماندهی نهایی یک مجموعه و بدون پرداختن اصولی و برخوردار از تفکر طراحی تبدیل می گردد. در این میان طراحی منظر و فضای سبز یک محیط دانشگاهی نیز که می تواند کارکردی سه گانه؛ آموزشی، تفریحی و هویتی ایفا کند، در اکثر موارد به وادی فراموشی سپرده شده و بی بهره از اصول می باشد. علاوه بر این در برخی محیط های دانشگاهی به دلیل شکل گیری چند فازه و دارای زمان بندی ساختمان سازی این مسئله بیش از پیش بروز و ظهور می یابد.

۱-۲- هدف

هدف گوشه های فاخر دانشگاهی ارتقای کیفی فضاهای دانشگاهی کشور است. در سال های اخیر بطور نسبی شاهد افزایش کمی فضاهای دانشگاهی بوده ایم، اما این توسعه کمی با افزایش کیفیت همراه نبوده است. با توجه به اسناد بالادستی جمعیتی- دانشجویی کشور به نظر می رسد زمان توسعه های کمی در دانشگاه ها پایان یافته و اکنون باید به دنبال ارتقای کیفی فضاها بود. امروزه در بسیاری از دانشگاه های اقماری، کوچک و بزرگ در سراسر کشور شاهد آن هستیم که تنها کالبد و ساختمانی ساخته شده وجود دارد و برخی دانشگاه ها از هرگونه جذابیت های دانشگاهی مبرا شده اند. این عامل موجب می شود نگاه به دانشگاه و فضاهای دانشگاهی به محیطی موقت و جدا از محیط زندگی تنزل یابد. این گزارش به دنبال معرفی نمونه هایی از ارتقای کیفی فضاهای دانشگاهی در کشورهای مختلف دنیاست، ارتقای کیفی که نه تنها موجب افزایش حس تعلق به مکان و دلبستگی به دانشگاه ها شده بلکه گسترش فعالیت های دانشگاهی و افزایش علاقه به تحصیلات را نیز در میان دانشجویان موجب میشود.

۳-۱- مفهوم هویت در معماری

اساساً هویت فضایی در ارتباط با انسان معنا می یابد. انسان توسط فرایند ادراک مشخصات عینیت مزبور را با کمک حواس به مغز منتقل کرده و پس از انطباق با اندوخته های خود در حافظه خود آن را ارزیابی و شناسایی می کند. سپس با تعاملی میان انسان و محیط (ادراک و رفتار) آن را تجزیه نموده و ذهنیتی از آن پدید به دست می آورد. از آن پس انسان نه بر اساس واقعیت و عینیت بلکه بر اساس تجربیات و ذهنیات خود عکس العمل در رفتار و فعالیت نشان می دهد (پاکزاد ۱۳۹۱: ۴۸).

در زمینه هویت شهری، بهزادفر سه عامل انسانی، طبیعی و مصنوع را هویت ساز می داند. اما وی نیز معتقد است این عوامل در صورتی می توانند منجر به هویت بخشی گردند که توسط انسان درک گردند. (بهزادفر، ۱۳۸۶: ۵۹-۶۶) در این رابطه حبیبی عنوان می کند که شهر دارای حافظه است. وقتی از هویت شهر صحبت می کنیم به چیزی رجوع می کنیم که در پس ظاهر و در بطن شهر نهفته است و ممکن است هیچ گونه ارتباطی به شکل و ظاهر شهر نداشته باشد. حافظه تاریخی را باید شکلی از انباشت حافظه جمعی در محور زمانی به حساب آورد. حافظه جمعی، حافظه ای است که درون یک گروه اجتماعی نوعی اشتراک ذهنی در پیوند با گذشته به وجود آورده و کمابیش خاص آن گروه است. انباشت حافظه از خلال مجموعه درهم و پیچیده ای از برداشت های حسی قابل تبیین است، به صورتی که در آن می توان شمار بزرگی از تصاویر، صداها، بوها، مزه ها، تجربه های بساواپی (لامسه ای)، تاثرها، غم ها و شادی ها، حسرت ها و غربت ها و ... را گرد آورد. حافظه تاریخی بر بستر فضا حرکت می کند. به عبارت دیگر محور زمانی در رابطه ای پیوسته با محیط فضایی قرار می گیرد و به نوبه خود آن را تغییر داده و بر آن معناگذاری، نمادگذاری و نشانه گذاری می کند (فکوهی، ۱۳۸۳: ۲۵۹).

معماری با هویت معماری منطبق با ارزش های انسانی است. تقلید از معماری سنتی هرگز نمی تواند هویت معماری میان افزا را در دوره معاصر به جا آورد. گاه هنرمند برای هویت بخشیدن به اثر هنری خود از الگوهای اصیل گذشته بهره گرفته از بیانی متناسب امکانات و شرایط روز استفاده می نماید.

۴-۱- عوامل هویت بخش در فضاهای دانشگاهی

۴-۱-۱- اشخاص برجسته علمی - دانشگاهی (مفاخر دانشگاهی)

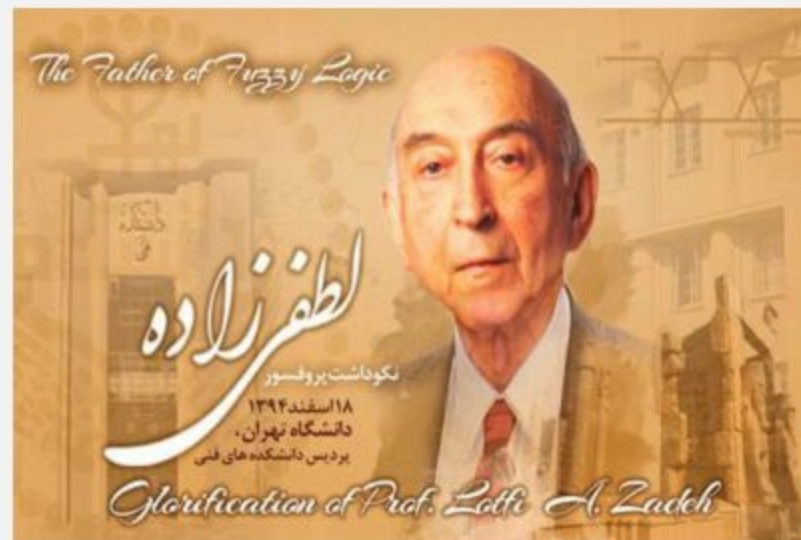
مایه های مباحثات و خرسندی است تحصیل در مکانی که مهد نام آوران و فرهیختگان شهیری

است که با تکیه بر تقوا، دانش، خردورزی، تلاش، کوشش، شهامت و صبوری، رسالت انجام کارهای بزرگی را در راستای رسیدن به اهدافی مقدس در پیش‌روی خویش قرار داده‌اند، تا از این رهگذر برای جامعه‌ی اصیل و با فرهنگ خود منشاء خیر و برکت و افتخارات به یاد ماندنی و اثرگذار باشند.

این بزرگان در عرصه‌های مختلف علم، تاریخ، هنر، فرهنگ، مذهب، سیاست و حماسه آفرینی نموده و با صرف جان و مال و عمر گرانبهای بیش از پیش بر غنی نمودن گنجینه‌های علمی فرهنگی این مرز پر گهر افزوده‌اند؛ این افراد در زندگی خود ابتکار، تداوم، کیفیت کار، کمیت کار، میزان شهرت در قلمرو کار و آثاری که در حوزه تخصصی خود بر جای گذاشته‌اند شناخته و شهرت می‌یابند. مطالعه زندگی بزرگان و نام‌آوران باعث می‌شود ما با علل و رموز موفقیت آنها آشنا شویم و صفات روحی و اخلاقی آنها را که باعث شده است از آنها شخصیتی ماندگار و تاثیرگذار بسازد، بشناسیم و با الگو گرفتن از زندگی آن‌ها کیفیت زندگی خود را بالا ببریم و راه موفقیت و کمال خود را هموار سازیم.

علاوه بر اشخاص برجسته و فرزانه متعلق به هر دانشگاه، یاد و بزرگداشت مفاخر علم و ادب ایران که پیش از شکل‌گیری نظام آموزشی به شیوه مدرن و آکادمیک زیسته‌اند، می‌تواند اثرگذاری عمیقی در ایجاد حس هویت ملی و ارتقاء سطح فرهنگی جوانان امروز داشته باشد. مشابه رویکردی که در دانشکده ادبیات دانشگاه تهران، با مجسمه یادبود حکیم ابوالقاسم فردوسی بر سکویی که ابیاتی بر کتیبه‌های وجوه چهارگانه آن نقش بسته فضای کیفی غنی را برای پیش‌ورودی دانشکده بوجود آورده است.

گنجاندن نام فردی در زمره «مفاخر» تنها به خاطر پرآوازه بودن آنان در طول حیات، کثیرالتألیف



شکل ۱. پروفیسور لطفی زاده، پدر منطق فازی در دنیا، از مفاخر فراملی دانشگاه تهران

بودن آن‌ها، یا ذکر نام آنان در تذکره‌های مختلف نیست. بلکه علت یا عللی که می‌تواند باعث وارد کردن نامی به فهرست حاضر شود، کوشش‌های علمی، هنری، اجتماعی یا فرهنگی آن فرد است. بنابراین، از نظر موضوعی هر فردی که در هر یک از عرصه‌های زندگی فردی یا اجتماعی دستاوردهایی داشته که واجد تأثیر خاصی بر جامعه بوده است می‌تواند در زمره مفاخر دانشگاهی قرار بگیرد. حیطه‌های موضوعی فعالیت‌ها و دستاوردهای مفاخر شامل عرصه‌هایی همچون هنر، دانش، فرهنگ یا حوزه‌های اجتماعی-اقتصادی می‌باشد.

به جهت آنکه جامعه فرصت داوری درباره هر فرد را داشته باشد لازم است از شتابزدگی برای ورود نام افراد به این فهرست جلوگیری شود. بنابراین با توجه به اینکه عامل «زمان» یکی از مهم‌ترین عوامل داوری رفتارهای هر فرد می‌باشد، در طرح مفاخر علمی و فرهنگی ایران نیز این عامل به عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل ورود یا عدم ورود نام افراد در بین مفاخر در نظر گرفته شده است.

■ ملاک‌های گزینش مفاخر دانشگاهی:

الف) در حوزه هنر (شامل هرگونه هنر تزئینی یا دیداری یا مانند آن)؛ هر شخصی که اثر یا آثار او در موزه‌ها یا مجموعه‌ها نگاهداری شده و یا مجموعه دستاوردهای او به خودی خود قابلیت گردآوری و ایجاد نمایشگاه داشته باشد جزء مفاخر دانشگاهی به حساب آمده و لازم است برای او کاربرگه تکمیل گردد. ب) در عرصه فرهنگ: برای هر فردی که تألیف یا تألیفات او به عنوان منبع درسی، نمونه شاخص فرهنگی یا نوآوری در این زمینه شناخته شود لازم است کاربرگه تکمیل گردد. مانند پدیدآورندگان سبک‌های مختلف فرهنگی یا آموزشی؛ معلمان و مدرسان علوم دینی که صاحب سنت آموزشی بوده‌اند. همچنین نوآوران عرصه‌های فرهنگی، پیشروان یا تغییردهندگان رفتارهای فرهنگی در دانشگاه، جزء شمول دامنه این پژوهش قرار خواهند گرفت.

ج) در عرصه اجتماع: فرد یا افرادی که به عنوان پیشرو در حرکت‌های اصلاحی یا انتقادی، رفتارهای کارآفرینی یا آفرینش سنت‌های اجتماعی شناخته شده‌اند در شمول این گزینش قرار خواهند گرفت. نام‌آورانی که کوشش‌های آنان در زمینه‌های مختلف زندگی اجتماعی (مانند حرکت‌های سیاسی؛ رفتارهای ورزشی یا آئینی، نظریه پردازی اجتماعی و...) مورد توجه قرار گرفته است، مشمول گزینش این شیوه‌نامه قرار خواهند گرفت.

د) در عرصه علمی: فرد یا افرادی که در زمینه گسترش و آموزش علم و حکمت پیشرو بوده از اساتید برجسته و تاثیرگذار دانشگاه محسوب می‌شوند.

۱-۴-۲- مکان رویدادها

دانشگاه بستر شکل گیری بسیاری وقایع و جریان های مهم جامعه می باشد. خاطرات هیچ گاه بدون رویدادها در ذهن ثبت نمی شوند و آنچه که پس از سالها از آن رویداد در ذهن باقی می ماند، مکان و فضایی است که یادآور و بازگوکننده آن رخداد تاریخی است. از طرفی مکانها را عمدتاً فارغ از رویدادهای گذشته و خاطرات شهر و ساکنانش بررسی می کند. حال آن که در نگاهی جدید، می توان هویت فضاها و مکانها را با محوریت رویدادهای تاریخی و خاطرات جمعی شهروندان مورد بررسی قرار داد (دولت آبادی و همکاران، ۱۳۹۲).

«مکان»، بنا بر شدت اهمیت و وسعت معنایی آنچه در آن روی می دهد، می تواند بار ارزشی به خود بگیرد و به همین دلیل، خود نیز اهمیت و وسعت معنایی بیابد. «رویداد»، ظرف خود (یا مکان روی دادن رویداد) را معنادار و ارزشمند می کند. از این روست که در پرداختن به «مکان رویدادها»، اثر یا مکان تاریخی به صرف قدمت تاریخی یا ارزش هنری و ...، مورد توجه قرار نمی گیرد؛ بلکه چنانچه رویدادی که به دلیلی اهمیت داشته و در آن مکان حضور و بروز یافته، آن مکان، مهم و ارزشمند محسوب می شود و مورد توجه قرار می گیرد.

جاری نمودن رویدادها در بستر کالبدی دانشگاه، متناسب با ظرفیت و قابلیت کالبدی و عملکردی فضا می تواند در قالب سناریوهایی به باززنده سازی روح معنایی در فضا و افزایش تعلق هویتی دانشجویان کمک کند. به این ترتیب این طرح به دنبال آن است که بداند، «خاطرات جمعی تاریخی هر دانشگاه چگونه به آن فضا هویت می بخشد؟». در این راستا می بایست رویدادهای تاریخی دانشگاه از زمان تاسیس با تاکید بر خاطرات جمعی و مکان رخدادن آن ها، مورد بررسی قرار گرفته، شناسایی و مطالعه شود (همان).



شکل ۲ اهداء دکترای افتخاری به نلسون ماندلا در دانشگاه تهران



شکل ۴ مراسم اهدای دکترای افتخاری به فیدل کاسترو - ۱۳۸۰ -
دانشگاه تربیت مدرس



شکل ۳ اعطای دکترای افتخاری به برنده جایزه نوبل سال ۲۰۰۵،
پروفسور توماس شلینگ، در دانشگاه شریف

■ انواع مکان رویدادها:

- رویداد اجتماعی
- رویداد ادبی
- رویداد سیاسی
- رویداد علمی و فنی
- رویداد فرهنگی
- رویداد مذهبی
- رویداد ورزشی
- رویداد هنری
- سایر.

■ معیارهای ارزیابی رویدادها در پنج محور اصلی زیر:

○ مکان (در زمان رخ دادن رویداد)

اهمیت مکان رویداد می تواند بر اساس اهمیت و اعتبار مکان، در زمان رخ دادن رویداد باشد. در این زمینه، معیارهای زیر برای مکان رویداد، قابل بررسی هستند:

- منحصر بفرد بودن کیفیت ایده طراحی مکان در زمان خود؛

- تجدیدناپذیر و یگانه بودن «کیفیت ساخت» مکان در زمان خود؛
- نادر بودن مکان به عنوان میراث ملموس (کالبدی) باقی مانده از یک دوره تاریخی و یا سبک معماری خاص؛
- دارا بودن جایگاه ویژه عملکردی در موقعیت یا مقیاس خود؛
- دارا بودن بار معنایی (به واسطه ارزش اعتقادی، احساسی و خاطره‌انگیزی، هویتی و ...)
- تمایز مکان به واسطه عدم تناسب آن برای جنس رویداد رخ داده شده در مکان مذکور.

○ زمان

- نقطه عطفی در دوره حیات دانشگاه و یا تداوم و طول مدت زمان اثرگذاری رویداد بر فضای دانشگاه
- تحول آفرینی رویداد (نقطه عطف در تاریخ تاسیس دانشگاه)؛
 - طول تأثیر رویداد در حیات دانشگاه در دوره های متعدد؛
 - استمرار رخ دادن رویداد تا به امروز در دانشگاه.

○ عامل

- فرد یا گروه شاخص و کلیدی در تاریخ دانشگاه (در هر یک از دسته های موضوعی تعیین شده)؛
 - مطرح بودن فرد (فاعل یا مفعول) به عنوان نماینده یک گروه یا فرهنگ خاص.
 - ارتباط معنادار مابین سلسله‌ای از رویدادها
- این دلیل، به مفهوم اعتباریافتن یک رویداد بواسطه همنشینی و قرارگیری در سلسله ای از وقایع مهم و شکل-گیری یک جریان مهم است.
- رویداد به عنوان رویداد آغازین و یا مسبب شکل گیری و یا رویداد پایانی و تمام کننده جریانی از رویدادها؛
 - رویداد به عنوان نقطه عطفی در جریانی از رویدادها؛
 - نشان دهنده ویژگی های اصلی سلسله یا جریانی از رویدادها؛

○ موضوع اتفاق و رخداد

- برای نمونه: رویدادهای علمی و فنی و یا تصمیم گیریهایی که فضای دانشگاه را تحت تأثیر خود قرار داده است و یا ...

- موضوع رویداد، نشان دهنده درجه بالای «خلاقیت» و یا «موفقیت تخصصی» باشد؛

۱-۴-۳- دستاوردهای پژوهشی ویژه

بنا به تعریف دستاورد پژوهشی ویژه کاری است که اثربخشی قابل توجهی در موضوع علمی خود دارا باشد. آگاهی از دستاوردهای علمی پژوهشی دانشجویان و اعضای هیئت علمی دانشگاه ها در ایجاد انگیزه، افتخار و تلاش بیشتر برای ارتقای رتبه علمی دانشگاه در سطح ملی و بین المللی بسیار موثر خواهد بود.

■ انواع دستاوردهای پژوهشی ویژه:

- ارائه یافته و یا روش نوین اجرایی
- ارائه فناوری نوین
- آثار ادبی و هنری بدیع
- ارائه نظریه های نوین
- ساخت یک محصول ویژه
- اختراعات و اکتشافات ویژه
- انتشار مقاله در مجلات ممتاز بین المللی
- اجرای موفقیت آمیز طرح کلان ملی

■ معیارهای ارزیابی دستاوردهای پژوهشی ویژه:

- برخورداری از توان بالقوه در خصوص تجاری شدن در رشته مربوط
- نوآورانه بودن بنا به تشخیص متخصصین مربوطه
- اثر بخشی در حوزه فرهنگی و اجتماعی
- پاسخگوئی به نیازهای ملی بر اساس اسناد بالادستی حوزه علم و فناوری کشور
- توجیه فنی و اقتصادی و فرهنگی

۱-۴-۴- محیط مصنوع

بطور کلی می توان گفت هویت به مقوله کیفی مابین انسان و محیط می پردازد. کیفیتی که کمبود یا نبود آن سبب عدم ارتباط انسان با محیط و ایجاد محیطی فاقد خوانایی و معنا می گردد. بنابر این ایجاد خوانایی و پاسخگویی به نیاز های اساسی انسان بر اساس کیفیت های فضایی، مهمترین عامل مداخله انسان در محیط است.

افزایش کمی دانشگاه ها بدون توجه به ارتقای سطح کیفی کالبدی موجب کاهش میزان سطح تعلق خاطر و حس مکان دانشجویان به فضای آموزشی دانشگاه گردیده است. تعلق خاطر و حس مکان که مفاهیمی ارزشی و چند بعدی برای شناسایی نمادین ارتباط فرد نسبت به مکان به شمار می روند مخلوطی است از احساسات خودآگاه و ناخودآگاه و دریافت ها (ادراک) که به یک مکان معنا می دهد. حس فرد از مکان بر روی نگرش او تاثیرگذار است و می تواند رفتار وی در مکان را جهت دهد. حس مکان موجب ایجاد حس رضایتمندی در استفاده کننده شده و با یادآوری فرهنگ یا تاریخ یک اجتماع و یا تجارب ذهنی گذشته فرد، بر مفهوم هویت تاکید کرده و کیفیت فضای ساخته شده را برای مخاطب ارتقا می بخشد.

عوامل هویت بخش مکان را می توان در دو سطح دسته بندی نمود:

■ پاسخ گویی بهینه به عملکرد

فراهم آوری فضایی جهت افزایش تعاملات و فعالیت های اجتماعی از عناصر مهم و موثر افزایش حس مکان به حساب می آید. علت این موضوع را می توان در پیوند میان تعاملات و خاطرات جستجو کرد. فعالیت ها، خاطرات را رقم می زنند و این خاطرات از عوامل موثر در ایجاد حس تعلق خاطر به مکان هستند. در این زمینه به نمونه های زیر می توان اشاره نمود:

- تاکید بر تقسیم مناسب و عرصه بندی بهینه فضاهای مکث و حرکتی
- در نظر گرفتن فضاهای جمعی در نقاط عطف فضاهای دانشگاه، برای مثال تعریف پیش فضایی مناسب در ورودی فضاها
- ایجاد هماهنگی بین بنا و فضای پیرامونی
- پیش بینی مسیرهای عبوری خاص و طراحی شده بویژه به شکل نیمه باز، مانند کلوناد اصلی دانشکده هنرهای زیبا در دانشگاه تهران، که عنصر اصلی سازماندهنده فضاها بوده و تمامی دانشکده های این پردیس را به هم متصل می نماید و از این جهت مکان برخورد و تعامل هویت

بخشی را برای دانشجویان و اساتید بوجود آورده است.



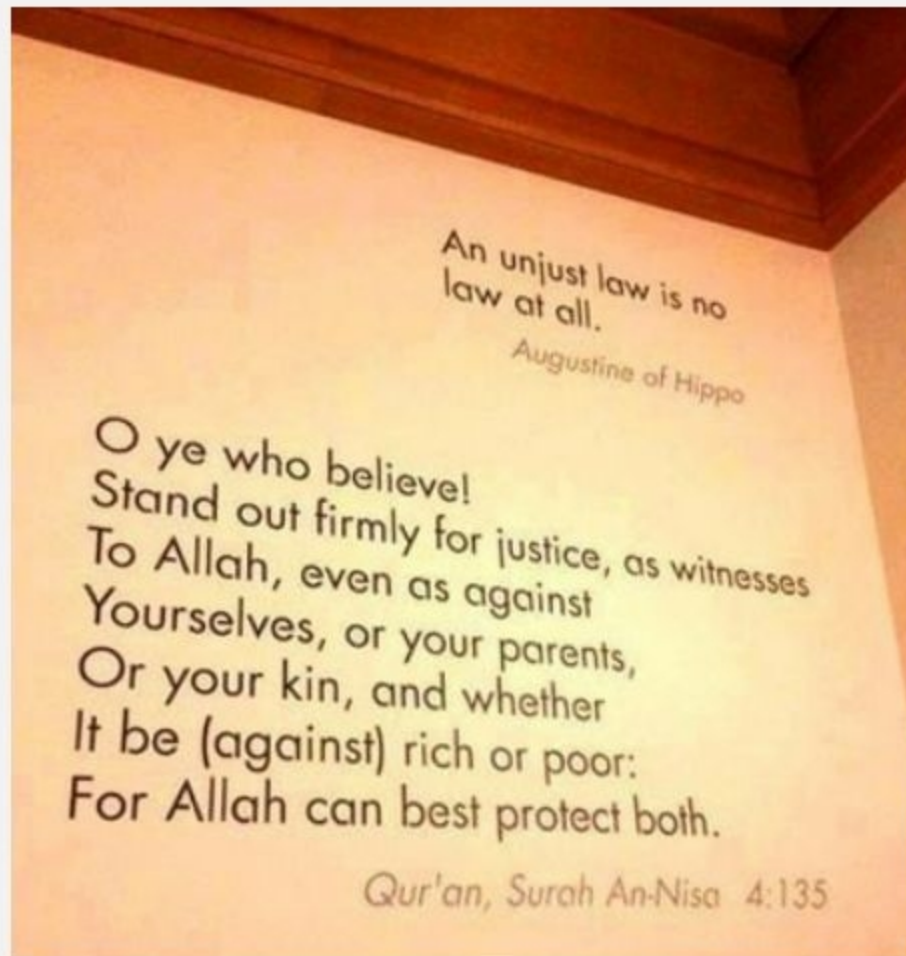
شکل ۵ سازمان دهنده اصلی فضاهای پردیس هنرهای زیبا، عنصر هویت بخش دانشکده

■ ویژگی های کالبدی و معنایی

جیمز مک دونالد با اندیشه هایی که ریشه در نظریات روانشناسان انسانگرا دارد، شرایط و کیفیت محیط آموزشی مناسب را چنین شرح می دهد: «یادگیری در محیطی باید صورت گیرد که ارائه کننده فرصت های تازه و جدید برای هر یادگیرنده باشد، چنین محیطی این امکان را به وجود می آورد که یادگیرنده، خود و محیط پیرامونش را با روش خودش کشف کند.» در این زمینه به موارد ذیل اشاره می شود:

- برخورداری از ارزش های نمادین و ایجابات نشانه شناختی
 - سعی شود از نمادهای آن شهر و منطقه در طراحی استفاده شود.
 - سعی شود از نمادهای مربوط به علم و دانش و فناوری استفاده شود.
 - سعی شود از نمادهای هنری در معماری اسلامی و ایرانی استفاده شود.
 - کاربرد هندسه به عنوان ابزاری جهت پیوند مکان مادی با عالم روحانی
 - در برداشتن خصلت غفلت زدایی در نقاط عطف فضا مانند ورودی
- به طور مثال بر سر در دانشگاه آکسفورد نوشته شده است: «آینده مکانی نیست که به آنجا میرویم، جایست که آن را به وجود می آوریم. راه هایی که به آینده ختم می شوند یافتنی نیستند، بلکه ساختنی هستند و ساختن آن هم سازنده را و هم مقصد را دگرگون میکند.» ترجمه انگلیسی آیه ای از قرآن که بر سردر ورودی اصلی دانشکده حقوق هاروارد نقش بسته است: متن این آیه به رعایت عدالت در همه احوالات و نظارت الهی بر اعمال

انسانها اشاره دارد: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَن تَعْدِلُوا وَإِن تَلَوُوا أَوْ تَعْرِضُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا».



شکل ۶ سردر ورودی اصلی دانشکده حقوق هاروارد

۱-۵- چارچوب طراحی و شیوه های بیانی

شیوه های بیان و خلق گوشه های فاخر در جهت تبیین مکان رویدادها، نکوداشت مفاخر دانشگاهی و نمایه دستاوردهای دانشگاهی به طرق مختلف امکان پذیر می باشد. در این راستا می توان از مستقیم ترین راهکار بیانی یعنی نصب پلاک یا برپایی تندیس تا شیوه های غیرمستقیم و نمادین طراحی مکان بهره جست.

۱-۵-۱- تندیس

برپایی تندیس سابقه ای در سنت و فرهنگ کشور ما ندارد. این شیوه بیان در فرهنگ غرب و دین مسیحیت رایج بوده است. با این وجود جهت یادبود مفاخر از این شیوه به عنوان مستقیم ترین راه استفاده می شود. شیوه هایی ارزشمند تر مانند برپایی کتابخانه، آتلیه و کلاس به نام فرد، جهت تبیین افکار و ایده های فرد مطلوب و اساسی تر به نظر می رسد.



شکل ۷ نمونه هایی از تندیس های مفاخر ملی و فراملی در دانشگاه های کشور

۱-۵-۲- موزه های دانشگاهی



شکل ۸ نمونه هایی از موزه های دانشگاهی داخلی و خارجی از کشور



شکل ۹ نمونه هایی از موزه های دانشگاهی داخلی و خارجی

۱-۵-۳- پلاک



شکل ۱۰ نقطه ی شروع جنگ جهانی اول بعد از ترور آرشیدوک فرانتس فردیناند در سارایوو

۱-۵-۴- طراحی فضای نمادین



شکل ۱۲ سردر دانشگاه تهران



شکل ۱۱ سردر دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه اهواز



شکل ۱۳ یادمان شهدای دانشگاه فردوسی



شکل ۱۴ بازنمایی فرو ریزی دیوار برلین در سالگرد این واقعه- بازنمایی نمادین یک مکان رویداد شهری



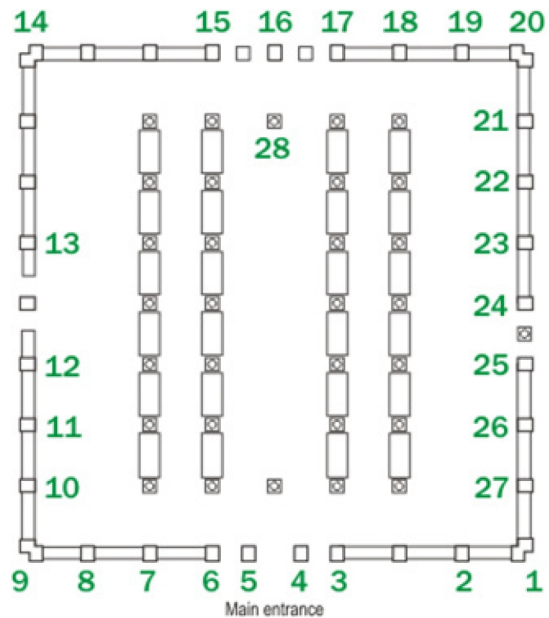
۱-۲- نمونه های جهانی

۱-۱-۲- موزه تاریخ طبیعی دانشگاه آکسفورد

این موزه در سال ۱۸۶۰ به عنوان مرکزی برای مطالعات علمی در دانشگاه آکسفورد بنا شد. موزه تاریخ طبیعی از معماری سبک نئو-گوتیک پیروی می کند. مجسمه تعدادی از دانشمندان، فلاسفه و مهندسين مشهور گرداگرد موزه قرار گرفته است: ارسطو، گالیله، نیوتون، داروین از جمله افرادی هستند که مجسمه آن ها در این موزه قرار گرفته است. این مجسمه ها الهام بخش دانشجویان و محققین و بازدیدکنندگانی هستند که از موزه دیدن می کنند.

■ تاریخچه کوتاهی از مجسمه ها

زمانی که موزه افتتاح شد، برنامه این بود که هر کدام از ستون ها در اطراف گالری به مجسمه یکی از دانشمندان برزرگ اختصاص یابد. هرچند بخش خصوصی، هزینه ساخت این مجسمه ها را عهده دار شد، اما تنها ۱۹ مجسمه به طور کامل آماده شدند. تمام مجسمه سازان، هنرمندان معروف دوره ویکتوریایی بودند. ۲۸ مجسمه در این فضا قرار گرفته است. بسیاری از مجسمه ها نشان دهنده موضوع و یا شی ای مرتبط به کارشان هستند.



شکل ۱۵. پلان موزه تاریخ طبیعی دانشگاه آکسفورد به همراه تصویر مجسمه تعدادی از دانشمندان، فلاسفه و مهندسين مشهور گرداگرد موزه

1. www.oum.ox.ac.uk

2. www.oum.ox.ac.uk/learning/htmls/statutes.htm

۲-۱-۲- کتابخانه رن در کالج ترینیتی دانشگاه کمبریج

این کتابخانه توسط کریستوفر رن در سال ۱۶۷۶ طراحی شده است.^۱ کتابخانه عمومی دانشگاه کمبریج تعدادی مجسمه نیم تنه را که هدایای یک حامی به کتابخانه بوده است، به مجموعه خود اضافه کرده است. پنج مجسمه از این مجموعه مربوط به افراد مشهوری است که بالغ بر ۲۰۰۰ یا ۳۰۰۰ کتاب به این کتابخانه هدیه کرده است. این مجسمه ها توسط دختر مجسمه ساز معروف، هنری دکستر به کتابخانه اعطا شده است.^۲



شکل ۱۶ مجسمه های اهدایی در کتابخانه دانشگاه کمبریج

1. http://en.wikipedia.org/wiki/wren_library

۲. روزنامه نیویورک تایمز، ۲۳ آگوست ۱۸۹۱

۲-۱-۳- حیات ساختمان اصلی دانشگاه وین

در بخش کلونادهای ورودی ساختمان، مجموعه ای از سردیس ها و مجسمه های نیم تنه قرار دارد که از جمله آن ها می توان به مجسمه نیم تنه اروین شرودینگر، فیزیکدان، اشاره کرد.



شکل ۱۷ کلوناد ورودی ساختمان اصلی دانشگاه وین

۲-۱-۴- دانشگاه هاروارد

دانشگاه هاروارد آمریکا، به عنوان یکی از مشهورترین معتبرترین دانشگاه های دنیا شناخته می شود. از ویژگی های کالبدی که موجب افزایش کیفیت محیطی این دانشگاه گردیده، علاوه بر ساختمان های نوسازی و معاصر سازی شده می توان به استفاده از پرچم و نمادهای دانشگاه به منظور هویت بخشی به فضای دانشگاهی اشاره نمود.

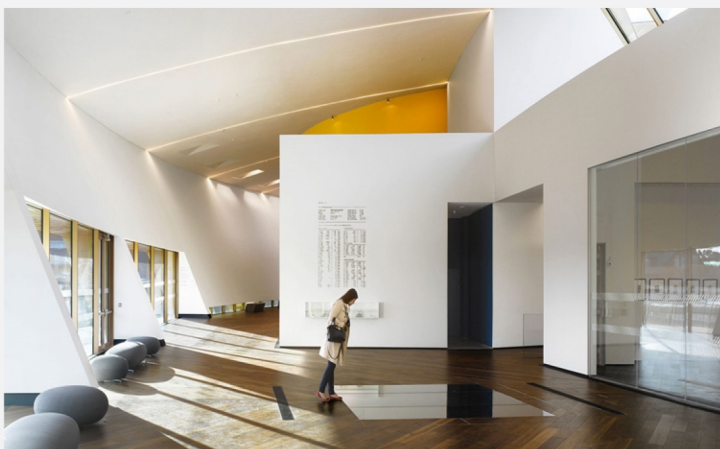
از نمونه های دیگر می توان به دیوار مشاهیر ورزشی دانشگاه اشاره نمود، که در آن تصاویر و سابقه ورزشی دانشجویان حال و سابق دانشگاه که بعدها مقام های معتبر بین المللی کسب کرده اند اشاره نمود. در این دیوارها تصاویر، زندگی نامه و مختصری از فعالیت ها و افتخارات ورزشی دانشجویان سابق ذکر شده است.



شکل ۱۸ استفاده از پرچم و نمادهای دانشگاه به منظور هویت بخشی به فضای دانشگاهی



شکل ۱۹ دیوار مشاهیر ورزشی دانشگاه هاروارد



شکل ۲۰ نوسازی و معاصر سازی دانشگاه هاروارد

۲-۱-۵- دانشگاه چپمن

این دانشگاه علاوه بر طراحی متمرکز فضای دانشگاهی، برای معرفی دانشگاه به جای استفاده از سردر همانند سایر دانشگاه های آمریکایی از دیوارچه کوچک و فضای سبز بهره برده است و با استفاده از این علائم و نشانه های توانسته حس تعلق به مکان بیشتری را ایجاد نموده و امکان ارتباط و تعامل بیشتر دانشگاه با شهر را فراهم آورد. نکته حائز اهمیت در این خصوص از بین رفتن دیوارهای میان دانشگاه ها و شهر است که از به وجود آمدن بدنه ای صلب و بدون فعالیت جلوگیری کرده است.



شکل ۲۱ تعریف متفاوت حوزه ورودی دانشگاه توسط دیوارچه ای کوچک و فضای سبز

۲-۱-۶- دانشگاه جرج واشنگتن

دانشگاه جرج واشنگتن آمریکا به عنوان یکی از دانشگاه‌های مشهور این کشور با استفاده از تندیس‌ها و طراحی یادمان‌ها توانسته حس تعلق به مکان را در فضاهای عمومی دانشگاه افزایش دهد، مبلمان شهری متفاوت و فضاهای طراحی شده برای گفتمان آزاد از دیگر فضاهایی است که برای افزایش کیفیت محیطی در نظر گرفته شده‌اند.



شکل ۲۲ استفاده از تندیس‌ها و طراحی یادمان‌ها جهت ایجاد حس تعلق به مکان در فضاهای عمومی دانشگاه جرج واشنگتن



شکل ۲۳ استفاده از تندیس ها و طراحی یادمان ها جهت ایجاد حس تعلق به مکان در فضاهای عمومی دانشگاه جرج واشنگتن

۲-۱-۷- دانشگاه کلمونت

طراحی فضای سبز مرکزی و مرکز تجمع دانشجویی در میان حوضچه آب از جمله مکان‌های اجتماعی است که در این دانشگاه برای دانشجویان در نظر گرفته شده است. طراحی کلونادها و فضاهای نیمه سرپوشیده در میان فضاهای ارتباطی نیز به عنوان فضاهایی است که علاوه بر نگاه اقلیمی توانسته کیفیت محیطی را افزایش دهد.



شکل ۲۴ طراحی فضای سبز مرکزی و مرکز تجمع دانشجویی در میان حوضچه آب- دانشگاه کلمونت



شکل ۲۵ طراحی کلونادها و فضاهای نیمه سرپوشیده در میان فضاهای ارتباطی، علاوه بر نگاه اقلیمی توانسته کیفیت محیطی را افزایش دهد- دانشگاه کلر مونت





شکل ۲۶ مرکز تجمع دانشجویی در میان حوضچه آب- دانشگاه کلرمونت

۲-۱-۸- دانشگاه تنس

از میان فضاهای شهری و دانشگاهی، پله‌ها جزو منحصر به فردترین آن‌ها هستند. این تفاوت از چند جنبه قبل بررسی است. اول اینکه پله‌ها برخلاف سایر فضاهای دانشگاهی و شهری، فضاهایی گسترده در ارتفاع می‌باشند و نه در سطح، دوم اینکه آنها تحت هر شرایطی صرفاً قابل استفاده برای پیاده‌ها می‌باشند و نه سواره‌ها و سومین جذاب ترین جنبه آن‌ها این است که حضور در میان پله‌ها به معنای حضور در میان یک فضا نیست بلکه در آن واحد فرد خود را در میان چند فضا احساس می‌کند.

در واقع حرکت و توقف پله‌ها، احساسی از بودن در فضاهای متفاوت را به طور همزمان به شخص القا می‌کند. بودن هم در اینجا، هم در آنجا، هم در درون و هم در بیرون، گویی فرد در یک حرکت سیال حضور دارد و درون فضایی معلق حرکت می‌کند. این ویژگی بیشتر از سایر ویژگی‌های پله، باعث تمایز آن از دیگر فضاها می‌شود.

مسئله قابل توجه دیگر این است که پله‌ها به عنوان فضای عمومی و شهری رابط دو یا چند عرصه، حوزه یا فضای شهری می‌باشد. مترتب شدن نقش «رابط» به فضای پله باعث می‌شود که آن‌را تبدیل به یک نوع مفصل مانند هر نوع مفصل دیگری در معماری و در فضاهای شهری کند که خصوصیتی از پیرامون خود را نیز دارا می‌باشند.



شکل ۲۷ طراحی خاص فضای پلکانی محوطه دانشگاه تنس

۲-۱-۹- دانشگاه کالیفرنیا

یکی از کارهای صورت گرفته در دانشگاه کالیفرنیا فراهم آوردن محیط آموزش در جای جای دانشگاه است، با طراحی نوارهای عمودی غیرشفاف که امکان یادداشت و نوشتار در آن فراهم است چندین کلاس کوچک مخصوص دانشجویان برای بحث و تبادل نظر فراهم آورده است.



شکل ۲۸ فراهم آوردن محیط آموزش در جای جای دانشگاه - کالیفرنیا

۲-۱-۱۰ - دانشگاه کارولینای جنوبی

طراحی فضای تجمع مرکزی، استفاده از نمادها و المان های دانشگاهی از جمله موارد صورت گرفته در فضای باز این دانشگاه برای افزایش کیفیت محیطی است. جمع آوری و در معرض نمایش قرار دادن طرح های دانشجویان در طول ترم در لابی مرکزی دانشگاه توانسته حس تعلق به دانشگاه را در میان دانشجویان افزایش دهد. کلاسهای درس نیز به گونه ای طراحی شده اند که بتوانند بیشترین تعاملات را در کلاس فراهم آورند.



شکل ۲۹ طراحی فضای تجمع مرکزی، استفاده از نمادها و المان های دانشگاهی - دانشگاه کارولینای جنوبی



شکل ۳۰ جمع آوری و در معرض نمایش قراردادن طرح‌های دانشجویان در طول ترم در لابی مرکزی - دانشگاه کارولینای جنوبی



شکل ۳۱ طراحی کلاسهای درس به گونه ای است که بیشترین تعاملات در آن صورت پذیرد - دانشگاه کارولینای جنوبی

طراحی فضای سبز به گونه ای خاص و با ترکیبی از گیاهان کوتاه و بلند توانسته فضای مرکزی مناسب و جذابی را برای دانشجویان این دانشگاه فراهم آورد. این فضا موجب افزایش حضور دانشجویان در دانشگاه و افزایش تعاملات اجتماعی آنان نیز گردیده است.



شکل ۳۲ طراحی فضای سبز به گونه ای خاص و با ترکیبی از گیاهان کوتاه و بلند- دانشگاه BGU

۲-۲- نمونه های داخلی

در داخل کشور، سردیس ها را در نقاط مختلف می توان به صورت منفرد در دانشگاه ها مشاهده کرد، به همین دلیل در این بخش به بررسی باغ مشاهیر کاشان می پردازیم که به صورت مجموعه ای از سردیس هاست.

۱-۲-۲- باغ مشاهیر کاشان

به منظور ادای دین جامعه هنری به خالقان ایثار و شهادت، ایده ساخت تندیس سرداران شهید آغاز شد.



شکل ۳۳ باغ مشاهیر کاشان

۲-۲-۲- پارک ائللرباغی ارومیه

پارک ائللرباغی (پارک گلها) ارومیه بزرگترین پارک شهر ارومیه می باشد که در کنار رودخانه شهرچای و در سمت خیابان والفجر قرار دارد. این پارک به دلیل قرار گرفتن در کنار رودخانه شهرچای جلوه های چشم نوازی را ایجاد کرده است. یک دریاچه مصنوعی به مساحت ۲/۵ هکتار که گنجایش ۱۴ هزار مترمکعب آب را دارد در این پارک وجود دارد که در آن با چندین قایق به گردشگران و همشهریان خدمات ارائه می کنند. از دیگر امکانات این پارک می توان به آمفی تئاتر روباز، پیست دوچرخه سواری، جاده تندرستی، وسایل بازی کودکان، گذر مشاهیر، پارکینگ خودرو، اتوبانک و اشاره کرد. یکی از ویژگی های دیگر این پارک که مورد توجه است، گذر مشاهیر می باشد که یادآور مفاخر و مشاهیر نامی است که گذر از این مسیر الهام بخش و تفکر برانگیز است.



شکل ۳۴ گذر مشاهیر در پارک ائللرباغی ارومیه

۲-۳ - سایر نمونه‌ها:

از دیگر نمونه های موفق ارتقای کیفی فضاها، نمونه هایی که در دانشگاهها اجرا نشده‌اند اما ایده‌هایی قابل استفاده در فضاهای دانشگاهی دارند تحت عنوان سایر نمونه‌ها آورده شده است.

○ طراحی سایبان ها و نیمکت ها با طرح‌های خلاقانه می‌تواند در افزایش حس مکان در دانشگاه‌ها موثر باشد.





○ ایجاد فضاهای باز نمایشگاهی، فضاهای ارائه خدمات دانشجویی، و .. در فضاهای عمومی می تواند کیفیت فضایی را افزایش دهد.



○ طراحی جذاب فضاهای اصلی دانشگاه همچون کتابخانه با استفاده از علائم خلاقانه می تواند دانشگاه را برای استفاده کنندگان جذاب تر کند.





○ یادمان مشاهیر دانشگاه از دیگر فضاهایی است که می تواند کیفیت و حس تعلق به مکان را در دانشگاه ها افزایش دهد.





شکل ۳۵ یادمان مشاهیر دانشگاه از دیگر فضاهایی است که می تواند کیفیت و حس تعلق به مکان را در دانشگاه ها افزایش دهد.

جمع بندی:

طرح «گوشه های فاخر در فضاهای دانشگاهی» به دنبال خلق فضایی است که چه از لحاظ امکانات سطح کیفی برای دانشجویان انگیزه بخش باشد، در ایشان حس تعلق به مکان را افزایش دهد و چه از لحاظ انتقال ارزش های تاریخی و فرهنگی غنی بوده، دانشگاه را به مکانی هویت ساز تبدیل نماید. در این راستا مطالعات حاضر، به تبیین مبانی نظری طرح پرداخته، معیارهای ارتقای کیفی و هویت بخشی فضاهای دانشگاهی را در سه حوزه مفاخر، مکان رویدادها و دستاوردها تبیین می نماید. سپس با بررسی اقدامات جدید در دانشگاه ها و مراکز پژوهشی خارجی و داخلی، به روشن تر شدن موضوع کمک می نماید.

در برنامه آتی، با ارائه مطالعات انجام شده به دانشگاه های مراکز استان در مرتبه نخست و دانشگاه های تازه تاسیس در مرتبه دوم، با کمک این مراکز به بررسی و مطالعه اقدامات انجام شده و پتانسیل سنجی جهت اقدامات لازم و تخصیص بودجه خواهیم پرداخت.

منابع:

۱. مهندسین مشاور طراحان راهوند شهر (۱۳۹۲)، مطالعات طرح مدیریت مکان رویدادهای تاریخی شهر تهران، به منظور احیای بافت تاریخی تهران؛ کارفرما: معاونت شهرسازی و معماری شهرداری تهران، مدیریت بافت تاریخی.
۲. دولت آبادی فریبرز؛ معظمی، منوچهر؛ شاهین راد، مهنوش؛ (۱۳۹۲)، «خاطرات یک شهر (درباره اهمیت انباشت تجربه و خاطره جمعی در تهران)»، مجموعه مقالات سازمان زیباسازی شهر تهران.
۳. پاکزاد، جهان شاه؛ (۱۳۹۱)، مقالاتی در باب مفاهیم معماری و طراحی شهری تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
۴. بهزادفر، مصطفی؛ (۱۳۸۶)، هویت شهر، (نگاهی به هویت شهر تهران)، تهران: سازمان فرهنگی هنری شهرداری تهران، موسسه نشر شهر.
۵. فکوهی، ناصر، (۱۳۸۳)، انسان شناسی شهری، تهران: نشر نی.
۶. پیروزی، الهام، بمانیان، محمدرضا، مهدوی نژاد، محمدجواد، (۱۳۹۴)، رویکردی نو در تبیین عناصر هویت ساز معماری جهت ارتقاء هویت کالبدی بافت های تاریخی، نشریه شهرنگار، شماره ۷۳ و ۷۴، (پاییز و زمستان ۱۳۹۴)، ص ۴۳-۵۵.